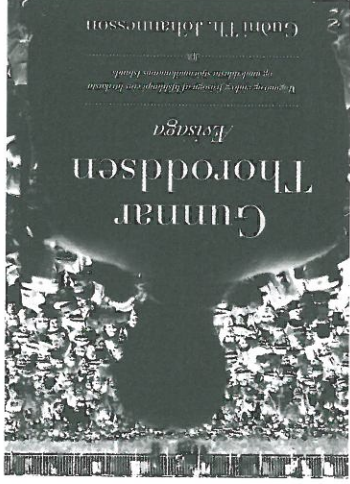

Samnfærður klækjærfur

EFTIR HÁUK MÁ HARALDSSON

Guðni Th. Jóhannesson
Gunnar Thoroddsen – Þvívisaga
(1977, 2010)

GUNNAR THORODDSEN VAR STJÓRN-
malamaður tvennra tíma, jafnvel þrenna.

Tók ungur þá trú að hann hefði hlutverk að gegna í íslensku samfélagi og styrktist í þeirri trú sinni eftir því sem á ævina leið. Ungur heimdeilingur vildi hann skapa réttlátara þjóðfélag með því að bæra hag almennings, í stóli borgarstjóra lagði hann áherslu á fegrun borgarinnar; vinsæll ungur maður á uppleið innan flokksins.

Um miðjan öldur skilja leiðir hans og sterkra afa innan Sjálfstæðisflokksins; eftir það einkenmist stjórnmálastarf hans af mískunnarlausu stríði innanflokks með tilheyrandi undirferli, flátskap og rögburði. Eftir niðurteljandi ósigur í forsetakosningum 1968 tók við erfður tími, þar sem hann þurfti að gera sig gildandi á nýjan leik. Sífellt sam-
færður um eigin verðleika og stöðu.

Þegar öll sund virtust lokuð og örlog hans þau að fjara út úr stjórnmálunum kom tækifærið og það greip hann. Klauf Sjálfstæðisflokkin til að láta draum og metnað rætast og líði hans. Undanfaranum verður best lýst með orðinu undirferli. Eða kannski stjórnsnílli? Þessari sögu allri er lýst í bókinni um stjórn-

málamaninn Gunnar Thoroddsen. Finni sem full ástæða er til að óska Guðna Th. Jóhannessyni til hamingju með.

Þessi flokkur hefur breytt með áratugunum. Hins vegar er svo hrifning Gunnars á nasistunum þýsku. Hann harði vissulega óbeit á pólitískri stefnu þeirra, en dáðist mjög að skipulagi þeirra og áróðurstækni.

„*Atb. vel Das Programm, káflana í Mein Kampf um agitation og fa einhverja þesa um flokks- og félagsstarfssemi nazista.*“

Jafnframt velti hann fyrir sér að kynnast skipulagi ítalskra fasista. Hrifningin á þessum fasísku flokkum var ekki síst til komin vegna þess að þessum flokkum harði rekkist að hafa heimil á uppþangi kommúnista, sem Gunnar fór snemma að

kom þessum hér á óvart við lestur ævisögu Gunnars

Thoroddsen, þægilega á óvart stundum en vakti ekki síður forundran á köflum. Það sem einna þægilegast kom á óvart var einkum það sem kalla mætti félagslega syn hans á samfélagið í upphafi stjórnmálaferilsins. Þessi ástæða hans – og annarra stjórnarmanna félagsins – birtist í nýrri

stefnuskrá Heimdallar, félags ungra sjálfstæðis-
manna, þar sem m.a. er kveðið á um að stefna skuli að

„*viðtækari og hagkvæmari tryggingalöggjöf; einkum slysatrygginga, sjúkratrygginga og ellitrygginga*“ og „*ad unnið verði að auknum skilningi og samúð milli verka-
manna og vinnuveitenda, meðal annars með því að verkamenn fái hlutdeild í arði þeirra fyrirtækja sem þeir vinna við þar sem því verður við komið.*“

Þessi ástæða Gunnars og hinna ungu heim-
deilinganna olli eðlilega tilflinningsvesfildum hjá skipulegur í framsetningu, talaði hægt og lagði þægilegar áherslur. Það er þess vegna huggun

„Hann vildi taka til athugunar að atvinnu- rekendur létu sjálf- stæðismenn sitja fyrir um vinnu.“

„*Jafnadaarmáður en ekki sósíalísti, framsóknarmáður en ekki Tíamáður, þjóð-
ernissinni en ekki nazisti.*“

Á sama tíma vildi hann taka til athugunar að at-
vinnurekendur létu sjálfstæðismenn sitja fyrir um vinnu, þannig að menn hefðu hag af því að ganga í flokkinn og tileinka sér stefnu hans.

I míni mínu er Gunnar Thoroddsen tákna-
mynd hins víðulega og óðvara stjórnmála-
manns, sem vart skipið skapi; svaraði fúlk-
yrðum af rölyndri, tökþéttri yfirvegun og þrá-
ekki skapi. Þessi mynd er fengin úr útvarps-
og sjónvarpsuræðum, þar sem hann undan-
tekningsartíði talaði þvert á skóðanir mínar.

Fyrir okkur, sem óttumst ræðustöla og ræðu-
höld, að lesa um fyrstu kynni þessa skörungss-

*Hann undirbyr ræðu og gengur upp í pontu.
Það sem nast gerist er hulið leynd eins og
hann sagði síðar: "En þegar ég kom upp í
genngið, eins og segir í vísunni og ég hafði í
raun ekki hugmynd um hvort ég hafði sagt
nokkuð eða hvað ég hafði sagt þegar ég komst
niður í sætið áftur."*

Hver kannast ekki við þessa lýsingu á hugar-
ástandi hins óreynda ræðumanns?

Það fer ekki á milli mála að Gunnar
Thoroddsen taldi sig snemma hafa sirt hvað
Gunnar upp í stefnu sína. Í ljósi reynslunnar
að flokkurinn hefði tekið þessi varnaðarorð
Gunnar upp í stefnu sína. Í ljósi reynslunnar
að flokkurinn hefði tekið þessi varnaðarorð
að flokkurinn hefði tekið þessi varnaðarorð
að flokkurinn hefði tekið þessi varnaðarorð

*"Aðvitað á uppristáðan í stefnu okkar að
vera frelsið. En við þurfum að hafa frelsi með
skipulagi. Við þurfum að geta þess að frelsið
leitði ekki út í öfgar og sé ekki misnotað."*

Í lokaorðunum segir hann:
"Leió hins frjálsa skipulags..."

markað og samfélag með áætlunum fram í
stöðugum víðræðum við sveitarfélög, stéttar-
sambönd og önnur hagsmunasamtök." "... Í
stað þess að láta allt afskiparlaus, þá sé valin

GUDNI TH. JÓHANNESSON

"Hann velti fyrir sér að kynnast skipulagi frjálskráfasista."

sem hann hafði út að móða
við ritun avarisögu Gunnars
Thoroddsen. Dagþækur frá
að Gunnar velur sér ekki
með flokksforingjum eða
flokkssamþykktum og
sögu sem aldrei varð. Allur þessi
efnivíður gefur undir fóttinn
skæklategi og eltingaleik við smáatriði út og
súður, en höfundurinn stenst slíkar freistingar.

Bökun líður fram sem heilðstæð pólitísk
ævisaga Gunnars og verkar á lesandann sem
tak vildi þá hugmyndatræði sem átti upp á pall-
botróið, eins og fram kemur t.d. í hugmyndum
hans á unga aldri um bættar tryggingalögjöf,
ellibætur og hlutdeild verkatöls í arði af
fyrirtækjum. Það þótti mörgum sjálfstæðis-
mauninum vondar hugmyndir.
Löngu síðar heldur hann mikla ræðu á
fundi hjá Landsmálafélaginu Verði í október
1970, eftir að hafa unnið góðan sigur í próf-
kjöri flokksins í Reykjavík. Þar verður honum
tíðrætt um frelsið, eins og gera mátti ráð fyrir í
þessum félagskap.
En hann bodar frelsi með annars konar
áherslum en tölkast höfðu. Þótt sjálfstæðis-
menn yrðu vissulega að standa vörð um frelsi

og stuðning áhrifamanna á borð við Pétur
Sæmundsen, bankastjóra Íðnaðarbankanans.

Í bókinni kemur einnig skýrt fram boðlaus
heft og langvarandi harur ýmissa málsmetandi
forystuamanna Sjálfstæðisflokkssins í garð
Gunnars, eftir að hann studdi tengdaföður sinn

1968 gegn Kristjáni Eldjárni studdu Sjálfstæðis-
stæðisflokkssins. Þar skildu endanlega leiðir hans
og fjölmargra áhrifamanna og skipuðu þá engu
um hvað verði var að vela á komandi áratugum;
Gunnar Thoroddsen skýldi ekki hafa sirt fram.
Þarna á hann í linnulausum slag við menn
eins og Bjarna Benediktsson, Jóhann Hafstein,
Eldjárni, jafnt eldri flokksmenn sem unglíðar.
Sumir ungu mennirnir fyrir misskilning, eins
og Þór Whitehead.

Unglíðarnir áttu margir eftir að verða and-
stæðingar hans til frambúðar, ekki síst vegna
Smára í garð Gunnars, nánast harur. Raunar
birtist Ragnar hér sem meiri áhrifamaður í
var Eimreidarhópurnin svokallaði, frjals-
hyggjumennirnir sem litu
á Geir Hallgrímsson sem
sína vonarsjórn. Gunnar
var í þeirra augum full-
trúi miðjumós en ekki
ferstra hugmynda. Hér
verður að nefna nöfn:
Magnús Gunnarsson,
Davíð Oddsson, Þorstein
Pálsson, Baldur Guðlaugsson, Geir H. Harde,
Hannes Hólmsrein Gíssurarson, Jón Steinar
Gunnlaugsson, Kjartan Gunnarsson og
Vilhjálm P. Vilhjálmsson.

"Gunnar virðist hafa verið undarlega skýtingarlaus í peningamálum."

glæstra innan flokkssins.
A því verður breyting þegar Ásgeir Ásgeirsson,
tengdafáðir hans, ákveður að fara í frambod til
embættis forseta Íslands. Sjálfstæðisflokkurinn
tekur þar þá ástsöðu að gera séra Bjarna Jónsson
leiddandi er vonarpeningurinn Gunnar allt í einu
bláði lætur sirt ekki eftir liggja í baráttunni
gegn Ásgeiri og tengdasyni hans.

Tilteðilega nammur sigur Ásgeirs er ósigur
Sjálfstæðisflokkssins og Morgunblaðsins. Það
var ekki fyrirtæki. Sumir áhrifamiklir flokks-
menn lögðu fæð á Gunnar alla tíð síðan og
hans eftir að komast til æðstu metorða innan
flokksins og ekki síður þjóðfélagsins verður

svo djúp að engu er líkara en að honum fannist öll meðöl leyfileg í þeirri baráttu. Hann sé sa sem land og flokkur þurfi að halda.

Þetta hugfarar endurspeglast hvað best í DRÁUMVRINN UM AB verða forsætisráðherra var eiginlega einn eftir. Hann rættist árið 1980, eftir aðdraganda sem er lyginmi líkastur í baktjaldamakki og leynd. Guðni Th. fjallar nákvæmlega um þennan aðdraganda og með stjórnmálum kjaftstopp. Bæði vegna þess hve leyndin hélt vel innan Sjálfstæðisflokksins og ekki síður vegna þess á hvern hátt Gunnar Hallgrímsson yrði forsætisráðherraefni Sjálfstæðisflokksins, þar sem þingflokkstjórmaðurinn ástaraði og vinnubrögðum innan Sjálfstæðis- þarna verður sa sem þykist hafa fylgst ágætlega með stjórnmálum kjaftstopp.

Sjálfstæðisflokkurinn hafði beðið afhroð í kosningum, eftir að ungu almenningi í Reykjavík. Bökin dregr fram nákvæma mynd af þeirri maskínu sem flokkurinn hafði komið sér upp, einkum í gegnum startsemi Landsmála- félagsins Vardar, sem var eins konar verkalyðsarmur flokksins. Þar hafði deild félagsins í höfuðborginni hreinlega kortlagt skodanir Reykjavíkinga.

“Myndin af Sjálfstæðisflokknum er mynd af orrnagryfju.”

an gamlingja, hvers tími væri bæði kominn og farinn, burtæð frá öðrum ágreiningi. Gunnar á hinn bóginn leit á sjálfan sig sem fulltrúa kom að tækifæri Gunnars kom og hann greip reyndu og þekkingar en Geirsmenn unga menn og óreynda í ölgusöf stjórnmálanna, sem ekki gætu valdið því mikla verkefni sem biði nýrrar ríkisstjórnar.

Niðurstæða stjórnafræðna verður ríkis- stjórna Sjálfstæðisflokks og Framsóknarflokks, þar sem Geir Hallgrímsson leiðir sem forsætisráðherra en Gunnar verður iðnaðar- og félags- malaráðherra, en ekki utanríkisráðherra eins og hugur hans stóð til að frágengnu forsætinn. Þessi stjórnafræðingur sýrki Geir í sessi sem formann flokksins og Gunnar náði aldrei því takmarki sínu að verða formaður Sjálfstæðis- flokksins, þótt hann yrði varaformaður síðar á ártinu við hlíð Geirs.

Kannski má jafnvel segja að ýmislegt hafi borði merki um hugmyndir Gunnars frá yngri árum, um réttlátara samfélag. Þar má nefna mál á borð við málefni fatlaðra, mál- efni aldara, fæðingarlotó, lög um startskjör launafólks og lög um lífeyrissjóð sjómanna. Þá má ekki gleyma frumvarpi hans að nýtri stjórnafræði, þar sem var að finna ýmsar úr- bætur sem til framkvæmda komu síðar, svo sem umboðsmann Alþingis og skipan Alþingis í eina málstofu í stað efri og neðri deildar.

Þannig skildi þessi umdeildi stjórnmálamað- ur vissulega eftir sig árf, sem félagslega sinnuðu folki þer að þakka fyrir.

EINN MARKVERÐASTI ÞÁTTUR þessarar ævisögu Gunnars Thoroddsen er myndin sem hún dregr upp af skipulagi Sjálf- stæðisflokksins og þeim víða- miklu persónunöfnunum sem flokkurinn stundaði meðal almennings í Reykjavík. Bökin dregr fram nákvæma mynd af þeirri maskínu sem flokkurinn hafði komið sér upp, einkum í gegnum startsemi Landsmála- félagsins Vardar, sem var eins konar verkalyðsarmur flokksins.

“Vörður var öflugasta félag flokksins og sátu dagmiklir menn í forngjarnáði þess. Þeir skipu- logðu kosninguundirbúning í Reykjavík og bygðu upp kerfi trúnaðarmanna sem gátu sagt með mikilli vissu hvaða flokk kjósendur í þeirra hverfi stýddu. Fyrirmyndirnar komu að utan. Forngjarnáðið kynnti sér skipu- lag flokka í Bandaríkjunum, Bretlandi og Danmörku en studdist einkum við upplýsingar frá Þýskalandi.”

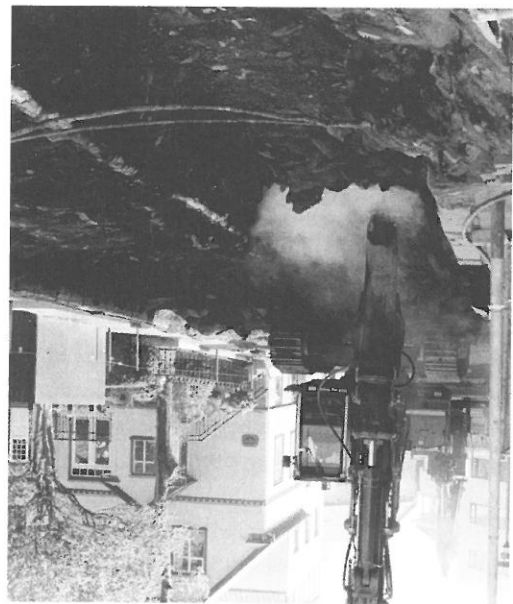
“Flokkssveilin mikla var í meginatriðum óbreytt: Reykjavík var skippt í 120 umdæmi og voru að jafnaði 5–10 fulltrúar í hverju þeirra

(samræls 654 snemma árs 1957). Þeir skráðu stjórnmálaskodanir nágarnna síma og voru þær upplýsingar færðar í skrár í Valhöll, þær höfuðstöðvum flokksins við Sudurgötu. Svo kapparnir voru þeir Baldvin [Tryggvason] og Birgir [Kjarran] að þeir þekktu full- trúana nær alla með nafni og mundu jafn- vel stímanúmer þeirra. Á vinnustöðum kom oftugt trúnaðarmanakerfi eining að gagni. Þar fylgdu stjórnstæðismenn með spjalli felaganna um daginn og veginn og komu sjónarvörðum þeirra í stjórnmálum á fram- færi í Valhöll. Stefnandi flokkurinn að því að hafa trúnaðarmenn í öllum fjórtækjum með fleiri en tva í starfsliði og skyldi sérhver þeirra vera „trúverðugur og dugandi maður“ (árið 1957 átti Sjálfstæðisflokkurinn 392 skráða trúnaðarmenn) /.../ Trúnaðarmenn sitja í bilum við kjörstaði og myrmörgjöf- bylshús svo að ein er hægt að hafa auga með því hverjir hafa kosið og hverjir ekki. Síðan er brennt og Elki veit ég hve margir Reyk- vikingar voru árið 1957, en það gefur auga leið að þegar búið er að skipa borginni upp í 120 um- dæmi, er hvert þeirra ekki ykja víðeðmt. Í hverju þessara umdæma voru 5–10 einstaklingar að snúðra um nágarnna sína og gefa upp skodanir þeirra til skrifstofu flokksins.

Á vinnustöðum hlærðu starfsmenn samræður vinnufélaga síma til að geta sagt flokksskrif- stofunni frá sköðunum þeirra. Flokkurinn stundaði jafnvel „stake-out“ við blokkir borgar- innar þegar kosningar fóru fram til Alþingis eða borgarstjórnar, til að fylgjast með því hverjir höfðu kosið.

Þegar svona lýsingar eru lesnar – og þeim hefur vel að merkja ekki verið mótmælt – hlýtur lesandinn að minnast gráttalökkra for- dæmingarkóra talsmanna lýðræðisflokksins mikla vegna þess mikla innra eftirlits sem hafi var með ibúum Austur-Evröpu áður en múarnir fellu. Þar sem vinnir njósnuðu um vini og gáfu

“Þarna verður sa sem þykist hafa fylgst ágætlega með stjórnmálum kjaftstopp.”

ARI SIGVALDASON
Fótorgafl, Skólavörðustíg 22

Höfundur er kennari

Flokknum skýrslu um hugsanir og hegðun. Hér má velja því fyrir sér hver munurinn í raun og veru sé á Sjálfstæðisflokknum og Stasi eða Sjálfstæðisflokknum og K.G.B. Örtúlegt að maður skuli fá ástæðu til að varpa fram svona spurningum í fullstu alvöru. Sem kallar á enn eina spurningu, sem krefst svars: Er þetta skipulag enn í gildi í Reykjavík? Eru dyggir sjálfstæðismenn enn að njóna um nágranna sína og vinnufelaga og gefa skýrslu til Valhallar? Hér má einnig spyrja hvernig vinnubrögðin hafi verið (sér) kjördæmum. Er ástæða til að ætla að flokkurinn hafi stundað önnur vinnubrögð utan borgarmarka Reykjavíkur en innan? Voru skóðanir íbúa landsbyggðarinnar kortlagðar jafn ítarlega og í Reykjavík? Hvernig stendur á því að þessi magnaða upp-ljóstrun bókarnar um Gunnar Thoroddsen hefur farið svo hjótt? Hvernig stendur á því að málið hefur ekki verið tekið upp á hinu háa Alþingi? Fyrirspurnir hafa verið bornar fram af minna tilefni. Eða í borgarsjórn? Finnst fulltrúum íbúa borgarinnar ekki ástæða til að grenslast fyrir um málið? Gæti þetta upplýsingakerfi hugsanlega verið í nokkun einþá? Ástæða er einnig til að velja því fyrir sér hvernig á því geti staðið að fjölmíðlar landsins hafa ekki skóðað þetta máli? Það er auðvitað gratalvarlegt þegar upp kemst að – lengst af – stærsti stjórnmálaflokkur landsins hefur stundað skipulagðar njónir um íbúa borgarinnar um langt árabíl, jafnt á heimilum sem vinnustöðum. Morgunblaðið hefur lengi verið áhugasamt um persónunjósnir annars staðar í heiminum; hér er tækifæri til að láta reyna á rannsóknarbláðamenskuna.

Vitaskuld hlýtur maður svo að velja því fyrir sér, hvort þetta þrotfna eftirlitner Sjálfstæðisflokkans gæti hugsanlega átt þátt í því undarlega ástandi, sem lengi hefur vakið undrun manns; hinu mikla fylgi flokkans

“A vinnustöðum

blendu starfsmenn

samræður vinnu-

felaga sinna til að

geta sagt flokks-

skrifstofunni frá

sköðunum þeirra.”

undir langvarandi paranoju sína gagnvart íslenskum kommún- ístum, einkum fyrri tíma. Heldur því þar fram að þeir hafi undirbúið vopnaða byltingu með skipulögðum sellum og jafnvel vopnabúri; nokkrir meentamenn og verkamenn. Hér er rétt að hafa stjórn á hlátri og skenst í garð sagn- fræði nojunnar, en ástæða er til að velja því fyrir sér hvort það þrotfna og fingerða net náungaeftirlits, sem Sjálfstæðisflokkurinn hefur komið sér upp, hefur ekki skynjað tirting í lofti og vopnaefningar bolsanna. Eða hvað?